

Marečková, Marie

Plátenické výroba v Bardějově a okolí v první polovině 17. století

In: *Otázky dějin střední a východní Evropy. II.* Hejl, František (editor); Kolečka, Josef (editor). Vyd. 1. Brno: Univerzita J.E. Purkyně, 1975, pp. 289-306

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/121270>

Access Date: 09. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARIE MAREČKOVÁ

PLÁTENICKÁ VÝROBA V BARDĚJOVĚ A OKOLÍ V PRVÉ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Dosavadní bádání¹ na základě rozborů bardějovských register plátna prokázalo, že v 15. a v první polovině 16. století byl Bardějov významným centrem domácího plátenictví, jehož roční produkce v některých letech činila více než 200 000 loktů (rífů) plátna.² Plátenická výroba, do níž bylo zapojeno kolem dvou set tkalců (bez rodinných příslušníků),³ nabízela možnost obživy i nejhudším vrstvám. Největšími producenty však byli nejbohatší měšťané, pověřeni městskou radou organizováním výroby a odbytu plátna.⁴ Bardějovské plátno v polovině 15. století proniklo na trhy uherských a sedmihradských měst, zvláště do Budína, Hatvaně, Košic a Velkého Varadína.⁵

¹ Ledererová, E., Bártfa város vászonszövő üzeme a 15. században. A Gróf Klebelsberg Kúnó Magyar kutatóintézet évkönyve, Budapest 1934, str. 150–158. — Szűcs, J., A városok és kézművesség a 15. századi Magyarországon, Budapest 1955, str. 220 n. — Špiesz, A., Remeslo na Slovensku v období existencie cechov, Bratislava 1972, str. 25. — Janota, E., Bardyjów. Historyczno-topograficzny opis miasta i okolicy, Kraków 1862, str. 25 a další zde uváděné práce. — Koncem 17. století městská výroba plátna v Bardějově prakticky úplně zanikla. Viz Špiesz, A., Východoslovenské pláteníctvo od konca 17. do polovice 19. storočia. Príspevky k dejinám východného Slovenska, Bratislava 1964, str. 136.

Za pomoc pri heuristice jsem zavázána vedoucímu Okresního archivu v Bardějově Andreji Kaputovi, promovanému archiváři.

² Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova v 15. a v prvej polovici 16. storočia, Bratislava 1972, str. 161.

J. Szűcs (A városok és kézművesség str. 230, poznámka č. 80) uvádí zhruba 0,5 metru.

Délka loktu, používaného v Bardějově, není přesně známa.

³ Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova str. 151.

Názvy prací, které se opakují, uvádíme zkráceně.

⁴ Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova, str. 180. — Jankovič, V., Dejiny mesta Bardejova za feudalizmu. 60 rokov Šarišského múzea v Bardejove, Košice 1967, str. 206.

⁵ Jeršová, M., Z dejín pláteníctva na východnom Slovensku v 15. storočí.

Rozvoji plátenictví napomáhala výhradní právo na bílení plátna v celých Uhrách, které měl od roku 1420 Bardějov spolu s Košicemi.⁶ Královské privilegium musel však hájit nejen před šarišskou a zemplínskou šlechtou,⁷ ale zejména před sousedním Prešovem,⁸ s nímž vedl spory o bílení plátna, zvláště ve druhé polovině 15. století.⁹ Bardějov se bránil i proti dovozu zahraničního plátna, především polského. Právo skladu na toto zboží potvrdil Bardějovu palatin Jiří Thurzo ještě roku 1612.¹⁰ Roku 1637 dal bardějovský magistrát svá privilegia znovu přepsat a potvrdit špišskou kapitulou. Šlo mu zejména o zákaz bílení plátna v Prešově a v Sabinově.¹¹

Pro sledování stavu bardějovského plátenictví, které bylo součástí analýzy společenské struktury Bardějova v první polovině 17. století,¹² předstávalo pramenné východisko 12 register plátna z let 1606, 1608, 1617, 1618, 1622, 1629, 1632, 1636, 1642, 1648, 1649 a 1650. Na základě jejich názvů¹³ se domníváme, že neevidovala plátno, které tkalci odevzdávali městu (obdobně jako registra z 15. a první poloviny 16. století, jež ana-

Príspevky k dejinám východného Slovenska, Bratislava 1934, str. 149. — Jeršová, M., k dejinám pestovania ľanu a konopí na Slovensku, Historické štúdie 10, 1965.

⁶ Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova, str. 151. — Janota, E., Bardyjów, str. 24. — Jeršová, M., Z dejin pláteníctva str. 144. — Špiesz, A., Remeslo na Slovensku, str. 25.

⁷ Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova, str. 164, poznámka č. 3. — Janota, E., Bardyjów, str. 25. — Jeršová, M., Z dejin pláteníctva str. 144.

⁸ Szűcs, J., A városok és kézművesség, str. 239 n.

⁹ Svá privilegia dával Bardějov obnovovat také v 16. století (roku 1548, 1549, 1568 a 1599 — viz Janota, E., Bardyjów, str. 25, 163, poznámka č. 113), avšak Prešov se bílením plátna zabýval dál. Dejiny Prešova I, Košice 1965, str. 71.

¹⁰ Janota, E., Bardyjów, str. 163, poznámka č. 112.

¹¹ Vyřízením záležitosti na Spiši byl pověřen bardějovský senátor Leonard Huldreich (pocházel ze Sedmíhradska), jehož cestovní výlohy a vedlejší vydání činily 30,40 florénu. Město muselo odměnit i sekretáře kapituly Lippaye. Okresní archiv Bardějov, fond Archiv města Bardějova (dále jen OAB), rkp. č. 1802, r. 1626–1646, f. 291 v., 292, hlavní účetní kniha. Viz též Jankovič, V., Dejiny mesta Bardejova, str. 205.

¹² Společenská struktura Bardějova v první polovině 17. století, rkp. Brno 1974, autorčina disertační práce.

¹³ OAB, rkp. č. 1547, r. 1606, f. 1, 12: Inn Jar 1606 ist leimett ausgelesett worden von Stadtleütten wie folgett... Im Jahr 1606 ist frembde leimitt ausgelesett worden wie folget; rkp. č. 1549, r. 1608, f. 2, 11: Stadtleimet Anno 1608... Anno 1608 frembde leinwand allher auff die bleichen gebracht; rkp. č. 1561, r. 1617, f. 1: Verzeichnus der Stadtleinwandt, so ist ausgeloset worden; rkp. č. 1562, r. 1617, f. 1: Verzeichnus der frembden leinwandt, so diss Jahr auff die Bleich ist hieher gebracht worden, alss volgett; rkp. č. 1564, r. 1618, f. 1: Stad Leymett; rkp. č. 1563, r. 1618: Fremde leymedt; rkp. č. 1568, r. 1622, f. 2, 14 v.: Auslesung der Stadleinwath... Ausslösung der frembden leinwath; rkp. č. 1572, r. 1629, f. 1: Leimyt Register; rkp. č. 1575, r. 1632, f. 1, 6: Statt Leumuth Register der Stadtleüthen undt Inwohner Leumuth ab und ausslösung... Einschreibung Fremtden Leütth Leumutth; rkp. č. 1578, r. 1636, f. 2, 12: Laimet Register auffs Jar 1636 welche Stadtleitte Laimet von der Blech geleset haben... Fremder Leitte laimett Register wass sie auff diss 1636 Jar geleset haben; rkp. č. 1586, r. 1642, f. 1: Ausslöss Register; rkp. č. 1592, r. 1648, f. 1: Census Telarum; rkp. č. 1595, r. 1649, f. 1: Administratio Telae; rkp. č. 1596, r. 1650, f. 1: Ratio Telae.

Za pomoci při interpretaci německých názvů pramenů vděčím prof. dr. Leopoldu Zatočilovi, DrSc.

V hlavních účetních knihách (viz poznámky č. 17 a 18) byla po celé období vedena zvláštní rubrika, důsledně nadepsaná Census telarum, případně Census telae.

lyzovala A. Gácsová),¹⁴ ale plátno, které bylo vyexpedováno z městského bělidla.¹⁵

Podle množství zpracovaného plátna pobíralo město od domácích i cizích tkalců určitý poplatek, z jehož části hradilo provoz bělidla. V letech 1606–1622 činila sazba za bílení jednoho postavu (stuk) domácího plátna 5 denárů, za 10 loktů (eln) plátna cizího 1 denár. K roku 1629 jsme zjistili zvýšení poplatku na 8 denárů za zpracování jednoho postavu bardějovského plátna a 1,6 denáru za 10 loktů plátna cizího. Sazba pak zůstala až do roku 1650 nezměněna. Jednalo se o plátno úzké (schmal); za široké (breit) byl poplatek zdvojnásoben.

Cizí plátno, zvláště z okolních vesnic, bylo nestejně šířky. Písari se vždy snažili přepočítat jednotlivé kusy na jednotné míry – u cizího plátna převážně na lokty – a podle toho stanovit požadovaný poplatek. Byl téměř důsledně zaokrouhlován: při množství plátna do pěti loktů k sazbě za pět loktů, při množství plátna nad pět loktů k sazbě za deset loktů.

Z pramenného materiálu vyplynulo, že postav plátna obsahoval 50 loktů. Cista (thrun, truhla) se skládala z 20 postavů čili 1000 loktů.¹⁶

Údaje, získané z poměrně souvislé řady sourodých pramenů, bylo možno vzájemně ověřovat a doplňovat. K tomu sloužily i další informace, čerpané z dvou hlavních účetních knih příjmů a výdajů města Bardějova, obsahující výkazy z let 1604–1625¹⁷ a 1626–1646.¹⁸ Pravidelně evidovaly roční příjem z městského bělidla, jehož správou byl pověřen vždy jeden senátor. Z této položky však nebylo možno usuzovat na roční rozsah výroby¹⁹ a odlišit podíl domácích a cizích tkalců.

Studovaná registra plátna obsahovala jména tkalců, množství plátna a taxu, zaplacenou za jeho bílení, a byla vedena zvlášť pro bardějovské a mimobardějovské obyvatele, jejichž původ byl ve většině register zaznamenán. Poplatek byl stejný pro obě skupiny. Datum předání plátna uváděla registra roku 1608 a 1617, a to pouze u cizích příslušníků. Vyplyvá z nich, že městské bělidlo bylo roku 1608 v provozu od 11. dubna

¹⁴ Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova, str. 119, 176.

¹⁵ K podobnému názoru dospěl už pro druhou polovinu 16. století Jankovič, V., Dejiny mesta Bardejova, str. 187.

¹⁶ Město prověřovalo také jakost a míry plátna, někdy čtyřikrát do roka. Pověřilo tímto úkolem tři měšťany. Jedním z nich byl důsledně senátor, ostatní byli většinou členy širší městské rady. Plátno ke kontrole však předkládali výlučně bardějovští měšťané. Seznamy prověřeného plátna evidovaly pouze množství (v cistách a postavách) a neuváděly poplatek za kontrolu. Prostudovali jsme tyto seznamy z let 1606, 1629, 1635, a 1648. OAB, rkp. č. 1548, r. 1606; rkp. č. 1573, r. 1629; rkp. č. 1577, r. 1635; rkp. č. 1593 a 1594, r. 1648, prohlídky plátna (v pramenech označováno Revisio telae nebo Schau).

¹⁷ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, hlavní účetní kniha.

¹⁸ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626–1646, hlavní účetní kniha.

¹⁹ Tímto způsobem postupoval Jankovič, V. (Dejiny mesta Bardejova, str. 165, 206, 235, poznámka č. 51; předpokládal, že poplatek za bílení jednoho postavu plátna činil 8 denárů). Suma, uváděná v účetních knihách, však nepředstavovala celkový příjem z bělidla. Pouze v některých letech bylo výslovně uvedeno, kolik činily výdaje za opravu a nákup zařízení či jiné náklady, které se jindy automaticky odečítaly. Kromě toho nebyly odlišovány příjmy od místních a mimobardějovských tkalců a jak jsme uvedli, poplatek za bílení plátna se během první poloviny 17. století změnil. Celkový rozsah výroby bělidla byl podle údajů v registrech plátna někdy více než dvakrát vyšší než roční průměr, stanovený V. Jankovičem.

do 10. října a nejvíce plátna zpracovalo v květnu, červnu, červenci, dubnu, dále srpnu, září a říjnu. V roce 1617 bělidlo pracovalo od 1. března do 12. září. Intenzita provozu byla největší v květnu, dubnu, červnu, červenci pak v březnu, srpnu a září. Provozní špička připadala v obou případech na květen. Roku 1622 se v bělidle pracovalo i v listopadu a v prosinci.²⁰

Na technologii bílení plátna²¹ v prvé polovině 17. století můžeme usuzovat pouze z náhodných zmínek o nákupu zařízení bělidla, jak se zachovaly v účetních knihách či v registrech plátna. Z výnosu bělidla byly odečteny výdaje za měděné či železné kotle (roku 1619, 1640 a 1641),²² proutěné koše (roku 1636)²³ a dřevo (roku 1635 a 1636 — tehdy bylo dovezeno z Polska).²⁴ Roku 1636 byl evidován nákup věder za 50 florénů,²⁵ roku 1639 pořídilo město nový mandl a další zařízení za 94,75 florénu.²⁶ Menší investice představovalo obstarání kola k valchovacímu mlýnu a pěti klíčů k vratům a skříním roku 1648²⁷ a roku 1649 dalšího kola k valše za 2 florény, jakési součástky k mandlu a klíče.²⁸ Na skladování plátna byla roku 1615 přistavěna u bělidla nová místnost.²⁹

Ačkoliv na základě těchto zmínek nelze formulovat definitivní závěry, lze se domnívat, že výrobní postup v bardějovském městském bělidle v prvé polovině 17. století byl na vysoké úrovni a značně zmechanizován. V provozu byl nejméně jeden valchovací mlýn, poháněný patrně vodní silou,³⁰ a mandl (alespoň od roku 1639). Práci ulehčovali koně, doložení v bělidle ve dvacátých letech 17. století.³¹ K louhování plátna zřejmě sloužily kotle, do nichž se prošel popel a zalil horkou vodou. Po valchování se plátno ručně ždímal. Koše byly používány k další manipulaci s ním a k přenášení na louku k vlastnímu bílení. Plátno vystavené slunci bylo poléváno vodou z dřevěných škopků či kovových věder. Následovalo mandlování, které mělo dodat vybělenému plátnu hladkost, lesk a jemnost.

Obdobně se postupovalo při bílení plátna v polské severokarpatské oblasti, s níž měl Bardějov živé styky.³² Nevíme, zda také v bardějovském bělidle vlastnímu louhování předcházelo tzv. šlichtování a zda se plátno

²⁰ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 456 v., hlavní účetní kniha.

²¹ G á c s o v á, A. (Spoločenská štruktúra Bardejova, str. 163) uvádí, že se plátno po namočení do čisté vody valchovalo, potom rozprostřelo na trávník a poléváno horkým louhem z dřevěného popele. Pak se ještě dvakrát valchovalo a nakonec sušilo na tyčích.

²² OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 379; rkp. č. 1802, r. 1626–1646, f. 368, 394, hlavní účetní knihy.

²³ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626–1646, f. 258, hlavní účetní kniha; rkp. č. 1578, r. 1636, f. 16, registr plátna.

²⁴ OAB, rkp. č. 1802, r. 1626–1646, f. 232, 258, hlavní účetní kniha.

K provozním nákladům patřily i administrativní výdaje za vosk, papír a nitě, které např. roku 1622 činily 54 denáry; OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, f. 22, registr plátna.

²⁶ OAB, rkp. č. 1802, r. 1636–1646, f. 342, hlavní účetní kniha.

²⁷ OAB, rkp. č. 1592, r. 1648, f. 7 v., registr plátna; ein Rath in die Walckmühl.

²⁸ OAB, rkp. č. 1595 r. 1649, f. 5 v., registr plátna.

²⁹ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 278, hlavní účetní kniha.

³⁰ L i l l e y, S., Stroje a lidé v dějinách, Praha 1973, str. 71 n. Není vyloučeno, že existovaly v Bardějově valchovací mlýny dva; OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, registr plátna.

³¹ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 456 v., 487 v., hlavní účetní kniha.

³² S o b i s i a k, W., Z badań nad narządziemi obróbki lnu i konopi w 16–18 wieku, Kwartalnik Historii Kultury Materialnej 8, 1960, str. 71, 72.

přepíralo v mléce, aby bylo bělejší, jak bylo běžné u polských sousedů.

Je však zřejmé, že město v první polovině 17. století svědomitě dbalo o údržbu a modernizaci bělidla i o přístavbu nových potřebných prostor. Proto bylo bardějovské bělidlo vyhledáváno nejen tkalci z okolních vesnic, ale i z Polska. Jeho služeb používala též uherská šlechta.³³

Ustálený způsob záznamu jmen a požadovaných částek ve studovaných pramenech byl náhle v průběhu roku 1622 doplněn u domácích i mimobardějovských tkalců další položkou — mzdou běliče (bleicher lohn), která byla připsána za jméno každého tkalce. Podle jediného časového údaje v seznamu cizích tkalců je zřejmé, že se tak stalo od 12. listopadu.³⁴ Za jeden postav (nebo 50 loktů) úzkého plátna dostal bělič koncem roku 1622 mzdu 10 denárů.³⁵ V žádném z dalších prostudovaných sourodých pramenů se případ neopakoval. Vysvětlení jsme našli v hlavní účetní knize.³⁶

Roku 1622 totiž utekl z města od práce bělič nejen se svou snoubenkou, ale i se 40 florény, které dlužil městské pokladně za tento a minulý rok. Magistrát musel do bělidla na sedm týdnů dodat čtyři městské koně a dva pracovníky (v tomto pořadí byli v účetní knize uvedeni) a bělidlo pronajmout, aby nebyl přerušen provoz a plátno nepřišlo nazmar. Nouzový provoz trval do konce sezóny — od 12. listopadu do 20. prosince 1622.

* * *

Výsledky rozboru dvanácti vybraných register plátna z let 1606—1650 jsou shrnuty v tabulce č. 1. Je v ní uvedeno množství bíleného plátna, patřícího bardějovským tkalcům, procentuální poměr vzhledem ke stavu v roce 1606 a počet zápisů v seznamu.

Obyvatelé Bardějova dávali bílit po celé období pozoruhodné množství plátna, které v letech 1617, 1618, 1622, 1636, 1648 a 1650 přesáhlo 100 000 loktů. Nejvíce plátna zachytila registra z roku 1622 (182 850 loktů — 380,15 %, 546 zápisů), nejméně v roce 1606 (48 100 loktů — 100,00 %, 273 zápisy) a v roce 1608 (56 650 loktů — 117,76 %, 361 zápis). Městská plátenická výroba v první polovině 17. století neklesala. Od druhého desetiletí 17. století se udržovala podle dat zkoumaných register v poměrně stabilním rozsahu. Roku 1650 bylo v Bardějově utkáno 104 800 loktů plátna (tj. 217,88 %, 250 zápisů).

Plátno dávalo bílit ročně kolem dvou set bardějovských tkalců, v letech 1617, 1618, 1622 a 1636 zhruba tři sta i více. Někteří z nich byli v registrech zapsáni několikrát v roce. Mnozí odevzdávali k bílení 1—3 postavy (tj. 50—150 loktů) plátna. Byli to obyvatelé předměstí, nájemníci, osamělé ženy a služky. Bohatí místní podnikatelé, obchodníci a členové užší městské rady dávali ročně zpracovat největší množství plátna — po 3000—8000 loktech. Mezi největší producenty se řadili příslušníci městské inteligence, duchovní, notáři, učitelé a varhaníci. Např. roku 1617 patřilo 2450 loktů plátna varhaníku Jiřímu Uduarhelimu, 2150 loktů německému kazateli

³³ Vybělené plátno bylo patrně označeno, pokud lze soudit z jedné položky nadespané Zeichen geld: OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, f. 21 v., registr plátna.

³⁴ OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, f. 20, registr plátna.

³⁵ Kromě toho byl bělič odměněn v naturáliích — dostal obilí; OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, f. 22, registr plátna.

³⁶ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604—1625, f. 456 v., hlavní účetní kniha.

Martinu Wagnerovi a 2000 loktů rektoru Martinu Weigmanovi, roku 1622 vdově po pastoru Abrahamu Christianim 8500 loktů, roku 1648 notáři M. Eliášovi Spleniovi 1500 loktů, roku 1649 varhaníku Zachariášovi Zarevu-
ciovovi 1300 loktů plátna.³⁷

Lze soudit, že kapacita bardějovské domácí plátenické výroby se zvyšovala v období příznivého ekonomického vývoje, zejména od konce druhého desetiletí 17. století. Svědčí to o jejím spojení s místním obchodním a podnikatelským kapitálem. Výroba plátna se však neomezila ani koncem čtyřicátých let 17. století.

Že se blíže nezabýváme organizací výroby a odbytu bardějovského plátna, neznamená, že si neuvědomujeme důležitost těchto zásadních otázek. Prozatím jsme jim mohli věnovat pozornost jen v nutné míře při rozboru pramenného materiálu, který tato zjištění ani přímo neumožňoval.

Určité poznatky o odbytu bardějovského plátna jsme získali analýzou 38 prešovských třicátkových rejstříků z let 1570–1629. Bardějovské plátno vyváželi do Sedmihradska prešovští obchodníci v letech 1570–1598 v množství 10–117 postavů ročně. Záznamy o exportu bardějovského plátna se však objevily jen v 9 rejstřících z 18 zachovaných pro toto období.

Export bardějovského plátna do Sedmihradska
prešovskými obchodníky v letech 1570–1598
(v postavech)³⁸

Rok	Množství
1570	29
1577	96
1581	60
1585	10
1587	106
1589	14
1590	24
1591	33
1598	117

V prešovských třicátkových rejstřících zachycený vývoz bardějovského plátna činil celkem 489 postavů.³⁹

Plátno bylo většinou blíže specifikováno jako bílé či bílené. Pouze v letech 1570, 1587 a 1591 bylo zapisováno jen plátno bardějovské. Bylo

³⁷ Jen zřídka se dostal mezi deset největších producentů jiný měšťan než senátor nebo příslušník městské inteligence. Roku 1606 byl v registru pětkrát uveden Michal Seiler, jemuž patřilo 3500 loktů plátna. Roku 1642 se do čela dostal Řehoř Bleicher s 8800 lokty (čtyři zápisy). To bylo současně největší množství plátna, evidované v jednom roce u jednotlivců. Seiler i Bleicher byli členy širší městské rady.

³⁸ Tabulka byla sestavena podle těchto pramenů: Okresní archiv Prešov, fond Archiv města Prešova (dále jen OAP), rkp. č. 5374, r. 1570; rkp. č. 6073, r. 1577; rkp. č. 6288, r. 1581; rkp. č. 6532, r. 1585; rkp. č. 6600, r. 1587; rkp. č. 6679, r. 1589; rkp. č. 6727, r. 1590; rkp. č. 6734, r. 1591; rkp. č. 7015, r. 1598, třicátkové rejstříky.

³⁹ Zřejmě omylem se objevilo v prešovských třicátkách z roku 1585 zápis o dovozu 25 postavů bardějovského plátna. OAP, rkp. č. 6532, r. 1585, f. 8 v., třicátkový rejstřík; bardějovské plátno bylo tehdy importováno spolu se zhořeleckým sukem, karazí a polským patiolatem.

patrně dvojího druhu, jemnější lněné (označované jako bílé) a hrubší konopné. Svědčí o tom dva případy, kdy bylo možno zjistit výši cla za vývoz tohoto zboží. Roku 1581 činil poloviční třicátek za jeden postav bardějovského plátna 10 denárů, roku 1587 bylo za jeden postav požadováno 5 denárů.⁴⁰ Třicátková taxa není vhodným podkladem pro určování ceny plátna. Lze z ní jen odvodit relativní zjištění, že hrubé plátno (konopné) bylo zřejmě o polovinu levnější než plátno jemné lněné.

Ve 20 prešovských třicátkových rejstřících z let 1601–1629, které se nám dosud podařilo najít a prostudovat, nebyl vývoz bardějovského plátna uveden.⁴¹ Neznamená to, že Prešované přestali bardějovské plátno do Sedmihradska vyvážet. Export však nebyl třicátky zřejmě evidován, když se Sedmihradsko dostalo po rezignaci Zikmunda Bathoryho (roku 1598) do držení Habsburků.⁴²

Analýza prešovských třicátkových rejstříků tedy dosvědčila, že exportéry bardějovského plátna do Sedmihradska byli také prešovští obchodníci.

Obdobně jsme sledovali záznamy o vývozu bardějovského plátna v tamějších třicátkových rejstřících. Ve 28 pramenech z let 1606–1649 export plátna evidován nebyl ani být nemohl z uvedených důvodů.⁴³ Avšak také třicátky z období 1577–1591, jichž se zachovalo osm ze sedmi let,⁴⁴ neuvedly ani jednu bardějovského měštana jako exportéra plátna do zahraničí (včetně Sedmihradska). Jedinou zprávu přinesly dva zlomky bardějovských třicátků z let 1596 a 1597.⁴⁵ Zaznamenaly, že za prvé tři měsíce roku 1596 bylo exportováno místními měšťany 26 postavů bardějovského plátna a ve stejném období roku 1597 – 73 postavy takto označeného plátna. Místo určení nebylo uvedeno a můžeme se proto jen domnívat, že vývoz směřoval do Sedmihradska. Ve většině případů byly totiž součástí nákladu kromě plátna dřevěné výrobky (nástroje), a ty byly vyváženy podle zápisů v jiných letech výhradně tímto směrem. Bardějovští obchodníci (roku 1596 Jan Figner, Jiří Nikisch a Valentin Sarscher, roku 1597 Jan Ernst a Valentin Vojtakovič) vyváželi však jen malé množství plátna, po 6–12 postavech. Pouze Jiří Světlík exportoval roku 1597 na jednu 50 postavů bardějovského plátna.

Z provedené analýzy vyplývá, že vývoz bardějovského plátna evidovaly třicátky zřídka. Je však nutno vzít v úvahu, že v bardějovských třicátkových rejstřících nebyly uváděny případy, kdy obchodní transakce prováděla městská rada (tzn. jí pověřeni obchodníci), která byla od placení třicátka osvobozena.⁴⁶

Velké množství plátna, které dávali v místním bělidle zpracovat bardě-

⁴⁰ OAP, rkp. č. 6288, r. 1581; rkp. č. 6600, r. 1587, třicátkové rejstříky.

⁴¹ OAP, Missiles, r. 1601–1629, nesignováno, třicátkové rejstříky.

⁴² Macúrek, J., Dějiny Maďarů a uherského státu, Praha 1934, str. 159.

⁴³ OAB, rkp. č. 3612–3640, r. 1606–1649, třicátkové rejstříky.

⁴⁴ OAB, rkp. č. 3602–3608, r. 1577–1591, třicátkové rejstříky.

⁴⁵ OAB, rkp. č. 3609, 3610, r. 1596, 1597, třicátkové rejstříky; obsahují zápisy pouze za první čtvrtletí.

⁴⁶ Pouze na základě mlčení pramenů však nelze jednoznačně usuzovat, že bardějovská městská rada organizovala i v první polovině 17. století odbyt plátna. Domníváme se, že se na něm do jisté míry podílela. Prozatím jsme však o této skutečnosti nenašli v archivu bardějovského magistrátu určité svědectví.

jovští tkalci, jistě nesloužilo jen krytí poptávky na místním a oblastním trhu. Z dalšího textu vyplývá, že tyto trhy byly zásobeny plátnem vlastní výroby. Prozatím jsme však nenašli v prostudovaných pramenech žádné další informace o odbytu bardějovského plátna. Neobjevilo se ani mezi zbožím, dováženým v letech 1599–1636 do Kluže.⁴⁷ Trícátky však nevidovaly do určitého limitu vývoz zboží vlastní výroby⁴⁸ a obchod, spadající do rámce zemského trhu. Analogií se situací v 15. století se lze domnívat, že plátno, vyráběné v Bardějově v první polovině 17. století v tak značném množství, bylo pro tento trh určeno. Na jeho exportu se podíleli patrně i Prešované. Bardějovská plátenická výroba však byla ve spojení s místním obchodním a podnikatelským kapitálem. Na progresivní ekonomické trendy reagovala zvýšením objemu výroby.

* * *

Obdobně jsme sestavili přehled o množství plátna, které dávali v letech 1606–1650 v Bardějově bílit obyvatelé jiných měst a vesnic (tabulka č. 1). Za základ pro výpočet procent sloužilo množství plátna, jež dali roku 1606 zpracovat bardějovští tkalci (48 100 loktů). K tomuto postupu nás vedla i skutečnost, že roku 1606 bylo množství cizího plátna (41 532 lokty, tj. 86,35 %) poměrně blízké zvolenému procentovému základu. Obě schémata – množství plátna, patřícího v jednotlivých letech bardějovským obyvatelům, a množství plátna, které dovezli ke zpracování cizí příslušníci – by byla bez srovnání jen z poloviny výmluvná.

Čísla ukazují, že zájem cizích tkalců o bílení plátna v Bardějově nebyl tak vyrovnaný jako zájem tkalců místních. Pouze roku 1608 dali příslušníci jiných měst a vesnic zpracovat více plátna (67 186 loktů – 139,68 %, 938 zápisů) než domácí obyvatelstvo (56 650 loktů – 117,76 %, 361 zápisů).

Nejvíce cizího plátna bylo zapsáno v registru z roku 1618 (86 932,5 lokte – 180,75 %, 1144 zápisy). Také předchozího roku 1617 bylo evidováno 1007 zápisů 79 913 loktů plátna (tj. 166,14 %), nepatřícího místním tkalcům. Od roku 1622 (38 123 lokty – 79,26 %, 350 zápisů) s však dostavil nápadný pokles zájmu cizích tkalců o bílení plátna v Bardějově. Přes určitý vzestup v letech 1636 (35 002 lokty – 72,77 %, 329 zápisů) a 1642 (25 780 loktů – 53,60 %, 276 zápisů) zastaven nebyl a roku 1650 bylo zapsáno nejmenší zjištění množství cizího plátna (8432 lokty – 17,53 %, 53 zápisy).

Vrcholným obdobím zájmu cizích tkalců o služby bardějovského bělidla a zřejmě i o zajištěný odbyt plátna v Bardějově byl tedy konec druhého desetiletí 17. století. Soustředění oblastní plátenické výroby bylo současně jedním z důležitých faktorů ekonomické situace města a jeho obyvatel v tomto období.

Markantnímu úbytku zákazníků (a příjmů),⁴⁹ způsobenému konkurencí mimobardějovských bělidel a patrně i slabostí domácího kapitálu, se snažil

⁴⁷ Kavka, F., Český a slovenský obchod s textilními výrobky v rumunských zemích (do poloviny 17. století), Sborník historický 5, 1957, str. 155.

⁴⁸ Přehledně viz Kazimír, Š., K pramennej hodnote colných registrov. Tridsiatkove stanice Trnava, Hlohovec a Senec v 16. storočí, Slovenská archivistika 7, 1972, str. 280 n.

⁴⁹ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 482 v. n., hlavní účetní kniha.

magistrát čelit poukazem na své monopolní právo v tomto výrobním odvětví. Dal si je roku 1637 znovu potvrdit. Určitou odezvu toho zřejmě byl větší příliv zákazníků v letech 1636 a 1642. Snaha magistrátu o uhájení monopolu na bílení plátna byla však málo úspěšná. Hlavními zákazníky bardějovského bělidla byli od dvacátých let 17. století domácí tkalci.

Další poznatky přineslo sledování původu některých mimobardějovských tkalců.

Roku 1606 bylo evidováno 573 zápisy celkem 41 532 lokty cizího plát-
na.⁵⁰ Z toho připadalo např. na

Sabinov	12 471 loket	— 30,03 0/0,	134 zápisů
Stropkov	3 256 loktů	— 7,84 0/0,	53 zápisů
Prešov	1 280 loktů	— 3,08 0/0,	9 zápisů
Mokroluh	734 lokty	— 1,77 0/0,	10 zápisů.

Ze Zborova pocházelo 143 loktů plátina (2 zápisy), z Múszyny 35 loktů (1 zápis).

Roku 1608 bylo evidováno 989 zápisy celkem 67 186 loktů cizího plát-
na.⁵¹ Z toho připadalo např. na

Sabinov	8 809 loktů	— 13,10 0/0,	115 zápisů
Stropkov	4 936 loktů	— 7,35 0/0,	69 zápisů
Prešov	3 082 lokty	— 4,59 0/0,	40 zápisů
Mokroluh	1 774 lokty	— 2,64 0/0,	20 zápisů
Múszynu	634 lokty	— 0,94 0/0,	11 zápisů
Svidník	337 loktů	— 0,50 0/0,	5 zápisů.

Z Košic pocházelo 122 loktů plátina (2 zápisy), z Levoče 113 loktů (2 zá-
pisy), z Rábu (Győr) 64 loktů (1 zápis) a z Kyseku (Gönc) 31 loktů (1 zá-
pis).

Roku 1617 bylo evidováno 1007 zápisy celkem 79 913 loktů cizího plát-
na.⁵² Z toho připadalo např. na

Prešov	11 389,5 lokte	— 14,25 0/0,	92 zápisů
Sabinov	5 817 loktů	— 7,28 0/0,	73 zápisů
Stropkov	3 310 loktů	— 4,14 0/0,	59 zápisů
Košice	524 lokty	— 0,66 0/0,	3 zápisů
Szátmar	260 loktů	— 0,33 0/0,	1 zápis.

(Satu-Mare)

Z Kyseku (Gönc) pocházelo 60 loktů plátina (1 zápis). Župan Ondřej Berzeviczy byl majitelem 1074 loktů plátina, tj. 1,34 0/0 celkového množ-
ství.

Roku 1618 bylo evidováno 1138 zápisy celkem 86 932,5 lokte cizího
plátina.⁵³ Z toho připadalo např. na

Prešov	9 025,5 lokte	— 10,38 0/0,	88 zápisů
Sabinov	7 601 loket	— 8,74 0/0,	83 zápisů

⁵⁰ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1547, r. 1606, f. 12 n., registr plátina.

⁵¹ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1549, r. 1608, f. 11 n., registr plátina.

⁵² Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1562, r. 1617, f. 1 n., registr plátina.

⁵³ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1563, r. 1618, f. 1 n., registr plátina.

Stropkov	3 026	loktů —	3,48 ‰,	52 zápisy
Muszynu	840	loktů —	0,94 ‰,	12 zápisů
Mokroluh	451	loket —	0,52 ‰,	7 zápisů.

Ze Svidníku pocházelo 143 loktů plátna (1 zápis), z Rábu (Győr) 137 loktů (2 zápisy), ze Zborova 127 loktů (3 zápisy) a z Debrecína 72 loktů (1 zápis). Župan Ondřej Berzeviczy byl majitelem 1102 loktů plátna, tj. 1,27 ‰ celkového množství.

Roku 1622 bylo evidováno 350 zápisy celkem 38 123 lokty cizího plát-
na.⁵⁴ Původ tkalce byl však jen ojediněle zaznamenán. Patrně nejdůsled-
něji u Prešovanů, kterým patřilo celkem 1051 loktů plátna, tj. 2,76 ‰
(8 zápisů). Stanislav Thurzo byl majitelem 3336 loktů plátna, tj. 8,75 ‰
celkového množství, František Dessewffy vlastnil 1380 loktů, tj. 3,62 ‰.

Roku 1629 bylo evidováno 217 zápisy celkem 22 252 lokty cizího plát-
na.⁵⁵ Z toho připadalo např. na

Stropkov	1 840	loktů —	8,27 ‰,	27 zápisů
Prešov	900	loktů —	4,04 ‰,	6 zápisů
Muszynu	58	loktů —	0,26 ‰,	1 zápis.

Sabinov nebyl uveden.

Roku 1632 bylo evidováno 306 zápisy celkem 19 137 loktů cizího plát-
na.⁵⁶ Z toho připadalo např. na

Stropkov	2 298,5	lokty —	12,01 ‰,	35 zápisů
Prešov	257	loktů —	1,34 ‰,	3 zápisy.

Sabinov nebyl uveden.

Roku 1636 bylo evidováno 329 zápisy celkem 35 003 lokty cizího plát-
na.⁵⁷ Z toho připadalo např. na

Stropkov	2 147	loktů —	6,13 ‰,	34 zápisy
Prešov	1 000	loktů —	2,86 ‰,	1 zápis.

Sabinov nebyl uveden.

V seznamech z let 1642, 1648, 1649 a 1650 bylo registrováno bydliště
tkalce jen v ojedinělých případech.⁵⁸

Většina evidovaného cizího plátna v první polovině 17. století patřila
drobným domácími malovýrobcům z vesnic a městeček v okolí Barděj-
ova, mezi nimiž nechyběli ani obyvatelé 14 bardějovských poddanských
obcí, především Mokroluhu. Tito tkalci dávali zpracovat někdy méně než
10 loktů plátna.⁵⁹

Drobní zákazníci z okolních obcí se na bardějovské bělidlo obraceli po

⁵⁴ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1568, r. 1622, f. 14 v. n., registr plátna.

⁵⁵ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1572, r. 1629, f. 9 n., registr plátna.

⁵⁶ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1575, r. 1632, f. 6 n., registr plátna

⁵⁷ Přehled byl sestaven podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1578, r. 1636, f. 12 n., registr plátna

⁵⁸ OAB, rkp. č. 1586, r. 1642; rkp. č. 1592, r. 1648; rkp. č. 1595, r. 1649; rkp. č. 1596, r. 1650, registra plátna. Žádný z několika zápisů tohoto charakteru neuváděl Prešov, Stropkov a Sabinov. Roku 1648 byl vlastníkem 50 loktů plátna Košičan a 332 loktů plátna budoucí sedmihradský kníže Michal Apafi.

⁵⁹ Ze jádra cizích tkalců ve srovnání s bardějovskými obyvateli tvořili především vesničtí domácí malovýrobci, vynikne ze srovnání počtu zápisů v obou schématech v tabulce č. 1 a průměru, připadajícího na jednoho tkalce.

celou prvou polovinu 17. století. Jinak se zachovala města Prešov, Sabinov a Stropkov, jejichž obyvatelům patřilo roku 1606 celkem 40,95 % zpracovaného cizího plátna. Ještě v letech 1608, 1617 a 1618 na ně připadalo 25,04 %, 25,67 % a 22,60 % zaznamenaného cizího plátna. Od roku 1622 však právě oni vyhledávali služby bardějovského bělidla stále méně, Sabinov v letech 1629, 1632 a 1636 je zjevně bojkotoval. Právě proti zákazu bílení plátna v Sabinově a Prešově byla výslovně zaměřena snaha bardějovského magistrátu, který se marně snažil prosadit platnost městského monopolu. Do roku 1636 se objevovali ve větší míře jedině obyvatelé Stropkova, kteří dávali bílit kolem 2000 loktů plátna ročně. Z Prešovanů byl roku 1636 zapsán jediný zákazník – maďarský kazatel a obchodník vímek Jiří Madaras s 1000 lokty plátna.

Většinu obyvatel těchto měst, kterým v prvních dvou desetiletích 17. století patřila zhruba čtvrtina celkem evidovaného cizího plátna, lze přiřadit k největší skupině drobných tkalců. Mnohé z významnějších prešovských zákazníků však známe z tamních třicátkových rejstříků. Např. roku 1608 dal zpracovat Jonáš Groff 182 lokty plátna a Tomáš Galamboczy 73 lokty,⁶⁰ roku 1617 Ondřej Sipos 972 lokty, Jonáš Groff 353 lokty a Tomáš Galamboczy 63 lokty,⁶¹ roku 1618 František Rutthkay 830 loktů, Jan Olenik 195 loktů a Jan Krupnik 52 lokty plátna.⁶²

Jak vyplývá z našich rozborů, v registrech se v letech 1617, 1618, 1622 a ještě roku 1648 objevili také příslušníci uherských magnátských a šlechtických rodů. Stanislav Thurzo dal roku 1622 městskému bělidlu největší zjištěnou jednorázovou zakázku – 3336 loktů plátna, což představovalo 8,75 % množství cizího plátna, zpracovaného toho roku.

Vedle urozených zákazníků projevíli zájem o bardějovské služby i obyvatelé vzdálených měst, které prameny doložily pro prvá dvě desetiletí 17. století. Byli mezi nimi Košičané a Levočané, ale též obyvatelé Rábu (Győr), Kyseku (Gönc) a dokonce i Debrecína a Szátmaru (Satu-Mare). Tkalci z polské Muszyny vyhledávali bardějovské bělidlo až do roku 1629. Muszynu spojovaly s Bardějem podle svědectví zachované korespondence pevné ekonomické vazby.

Bardějovští dávali zpracovat výslovně cizí plátno jen v nemnohých případech. Roku 1608 byl např. mezi mimobardějovskými tkalci zapsán třikrát slovenský kazatel Matouš Příhoda (148 loktů plátna), jednou Jan Arz (145 loktů) a Martin Pummer (67 loktů).⁶³

Detailní zkoumání zákazníků bardějovského městského bělidla v prvé polovině 17. století by dávalo konfrontaci s jinými prameny další badatelské možnosti, např. sledováním zásahu bardějovského místního a oblastního trhu, rozvoje domáckého plátenictví v okolních obcích apod. Z tím jsme tato šetření neprováděli. Spokojili jsme se zjištěním, že v letech 1608, 1617 a 1618 evidovala bardějovská registra plátna více než dvě stě různých názvů vesnic a měst.

Způsob vedení register cizího plátna v letech 1608 a 1617 umožnil se-

⁶⁰ OAB, rkp. č. 1549, r. 1608, f. 14 v., 24, 28, registr plátna.

⁶¹ OAB, rkp. č. 1562, r. 1617, f. 3 v., 4 v., 15 v., registr plátna.

⁶² OAB, rkp. č. 1564, r. 1618, f. 10, 18, 30, registr plátna.

⁶³ OAB, rkp. č. 1549, r. 1608, f. 12 v., 14 v., 27 v. 28, registra plátna.

stavit přehled o množství mimobardějovského plátna, zapsaného v jednotlivých měsících.

Sezonalita plátenické výroby roku 1608⁶⁴

Měsíc	Množství v loktech	%	Počet zápisů
duben (od 11.)	6 401	9,53	88
květen	26 266	39,09	397
červen	16 026	23,85	252
červenec	8 743	13,01	128
srpen	5 468	8,14	71
září	2 911	4,33	42
říjen (do 10.)	1 371	2,04	11
celkem	67 186	100,00	989

Sezonalita plátenické výroby roku 1617⁶⁵

Měsíc	Množství v loktech	%	Počet zápisů
březen (od 1.)	6 414	8,03	52
duben	17 758,5	22,23	237
květen	28 603	35,79	337
červen	14 255	17,80	197
červenec	6 695,5	8,33	94
srpen	3 138	3,94	41
září (do 12.)	3 049	3,83	49
celkem	79 913	100,00	1 007

Procentuálních poměrů jsme použili k sestavení grafu č. 1. Roku 1617 začínala sezóna více než o měsíc dříve ve srovnání s rokem 1608 a také o měsíc dříve končila. V posledních měsících sezóny 1617 (srpen, září) byl ukazatel téměř shodný.

Kromě tohoto posunu se produkce bělidla u evidovaného mimobardějovského plátna utvářela v obou letech obdobně. Od začátku sezóny prudce stoupala, vrcholu dosáhla v květnu a pak stejně prudce klesala. V registrech plátna, patřícího bardějovským obyvatelům, časové údaje chyběly. Lze soudit, že sezonalita zpracování bardějovského plátna odpovídala obrazu, který jsme získali z výmluvnějších částí sourodých pramenů.

Bělidlo bylo v provozu i v jiných letech prvé poloviny 17. století s ohledem na klimatické podmínky zhruba od března do října. Výjimečná situace nastala roku 1622, kdy produkce bardějovského bělidla v letních měsících stagnovala. Mor ochromil toho roku i činnost městské rady a dálkový obchod, jak uvedl notář Jiří Czebner.⁶⁶ Bělidlo proto pracovalo až do 20. prosince. Komplikace navíc způsobil útek běliče a magistrát musel

⁶⁴ Tabulka byla sestavena podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1549, r. 1608, f. 11 n., registr plátna.

⁶⁵ Tabulka byla sestavena podle tohoto pramene: OAB, rkp. č. 1562, r. 1617, f. 1 n., registr plátna.

⁶⁶ OAB, rkp. č. 1797, r. 1604–1625, f. 459 v., 476 v., hlavní účetní kniha.

zajistit od 12. listopadu náhradní provoz, aby se zpracovávané plátno nezníčilo. Městu záleželo na spokojenosti zákazníků tím více, že mezi nimi byli toho roku i Stanislav Thurzo a František Dessewffy. Patřilo jim 12,37 % evidovaného cizího plátna.

Bardějov představoval zejména koncem druhého desetiletí 17. století výrobní i nákupní středisko plátenictví. Upravené plátno bylo do značné míry určeno k prodeji na vzdálenějších trzích. Kupovali je zřejmě nejen bardějovští podnikatelé, ale také obchodníci z Prešova, Košic, Levoče a jiných východoslovenských, dolnouherských a sedmihradských měst, kteří byli registry plátna zaznamenáni jako zákazníci městského bělidla. Plátno, jež dali zpracovat na svůj náklad, mohlo být bardějovské výroby.

V tomto ohledu tedy graf č. 1 zachytil nabídku upraveného plátna v Bardějově, která dosáhla vrcholu přede žněmi. Markantní vzestup nabídky v květnu je v souhlase se sezonalitou dálkového obchodu⁶⁷ a svědčí o tom, že východoslovenské plátenictví pracovalo do značné míry pro vzdálenější trhy, zvláště dolnouherské a sedmihradské.

Je zřejmé, že sezonalita plátenické výroby byla ovlivňována agrárním charakterem ekonomiky země. Domácké plátenictví představovalo doplňkové zaměstnání zvláště v zimním období.

* * *

Z faktů o množství domácího a cizího plátna, evidovaného v registrech z první poloviny 17. století vyplývá, že kapacita výroby bardějovského městského bělidla byla takového rozsahu, že stačila ročně zpracovat kolem 200 000 loktů plátna, roku 1622 dokonce 220 973 lokty. Od tohoto roku byla však využívána stále méně, ačkoliv město dbalo o modernizaci provozu a nevyhodňovalo bardějovské tkalce před cizími zákazníky nižší sazbou za bílení. Nepomohlo ani obnovení monopolních práv. Magistráty východoslovenských měst o ně po roce 1618 mnoho nedbaly a do svých vlastních bělidel odlákaly i část tkalců, kteří se dříve obraceli do Bardějova. Cizí plátno, zpracované v Bardějově roku 1650, představovalo zhruba již jen desetinu množství z roku 1618.

Stabilně využívali služeb bardějovského bělidla pouze tkalci z přilehlých obcí a především místní obyvatelé. V prvním desetiletí 17. století nebyla jejich převaha nad cizími zákazníky tak zjevná (roku 1608 dali bílit dokonce méně plátna). Od roku 1617 však ve studovaných registrech místní obyvatelé stále výrazněji převažovali. Množství jimi vyrobeného plátna činilo zhruba 100 000 loktů (s výjimkou roku 1629, kdy pokleslo na 62 500 loktů). Vrchol připadl na rok 1622. V městském bělidle dali tehdy zpracovat 182 850 loktů plátna, tj. 380,15 % množství z roku 1606.

Ačkoliv se průměrná roční produkce omezila na polovinu stavu z první poloviny 16. století, představovalo bardějovské plátenictví doplňkový výdělek pro 200–300 tkalců, jejichž počet ve srovnání se situací v 15. a v první polovině 16. století neklesl. Stejně jako v tomto období byli největšími producenty plátna nejmajetnější obyvatelé, k nimž přibylí příslušníci městské inteligence. Většinu zaznamenané produkce však utkali drobní místní tkalci.

⁶⁷ Marečková, M., Společenská struktura Bardějova v první polovině 17. století II, rkp. Brno 1974, graf č. 4.

Kapacita výroby stoupala v období, kdy také bardějovští obchodníci mohli do nákupu plátna více investovat. K ekonomické prosperitě koncem druhého desetiletí 17. století přispívala i skutečnost, že Bardějov byl střediskem plátenické výroby více než dvou set vesnic a městeček celé oblasti.

Kam bylo plátno určeno, nemohli jsme ze studovaných pramenů uspokojivě zjistit. Podle zpráv bardějovských třicátek se domácí obchodníci ve vlastní režii zabývali exportem tohoto zboží do Sedmihradska jen v malé míře, zato bardějovské plátno tímto směrem prokazatelně vyváželi obchodníci prešovští, ačkoliv ani v jejich případě nešlo o velké dodávky. Registrace cizích zákazníků bardějovského bělidla nepřinesla alespoň od konce druhého desetiletí 17. století ani nepřímé zprávy o výraznějším uplatnění bardějovského plátna na těchto trzích. Je známo,⁶⁸ že byly zásobeny plátnem slezským a po roce 1630 především plátnem polským.

Dovozem plátna z Polska se zabývali prešovští obchodníci, a to stabilně v letech 1570–1629. Vrchol importu připadl na období 1590–1620, kdy bylo Prešovany deklarováno ročně 2000–3000 postavů polského plátna, v některých letech dovoz přesáhl dokonce 5000 postavů.⁶⁹

Ani v tomto kontextu není bardějovská výroba plátna nevýznamná, přestože byla zastíněna dovozem polského plátna prešovskými obchodníky. O jejím zajištěném odbytu mimo rámec bližších trhů, zásobených vlastní produkcí, svědčí vysoká roční kapacita výroby, doložená prameny. Lze soudit, že plátenická výroba v Bardějově a okolí byla nadále určena k zásobování dolnouherských a sedmihradských trhů. Bardějovští podnikatelé však nebyli výhradními exportéry. Svědčí to o slabosti obchodního a pod-

Tab. 1. Množství evidovaného plátna v Bardějově v 1. polovině 17. století

Rok	Bardějovští obyvatelé			Cizí příslušníci		
	lokty	tj. ‰	počet zápisů	lokty	tj. ‰	počet zápisů
1606	48 100	100,00	273	41 532	86,35	573
1608	56 650	117,76	361	67 186	139,68	989
1617	124 000	257,80	621	79 913	166,14	1007
1618	104 700	217,67	555	86 932,5	180,75	1138
1622	182 850	380,15	546	38 123	79,26	350
1629	62 500	129,94	281	22 252	46,26	217
1632	97 812,5	203,35	240	19 137	39,79	306
1636	117 700	244,70	400	35 002	72,77	329
1642	94 950	197,40	249	25 780	53,60	276
1648	126 500	262,99	301	9 445	19,64	89
1649	87 350	181,60	203	9 217	19,16	71
1650	104 800	217,88	250	8 432	17,53	53

⁶⁸ Kavka, F., Český a slovenský obchod str. 155.

⁶⁹ Pokud můžeme soudit z nekompletní řady prešovských třicátek z dvacátých let 17. století, import polského plátna pokračoval v neztencené míře. Roku 1629 činil 3215 postavů. Uvádíme dílčí výsledky výzkumu. Viz též Marečková, M., Dálkový obchod Prašova v prvních třech desetiletích 17. století a krakovský trh, rkp. Brno 1971, str. 73 n.

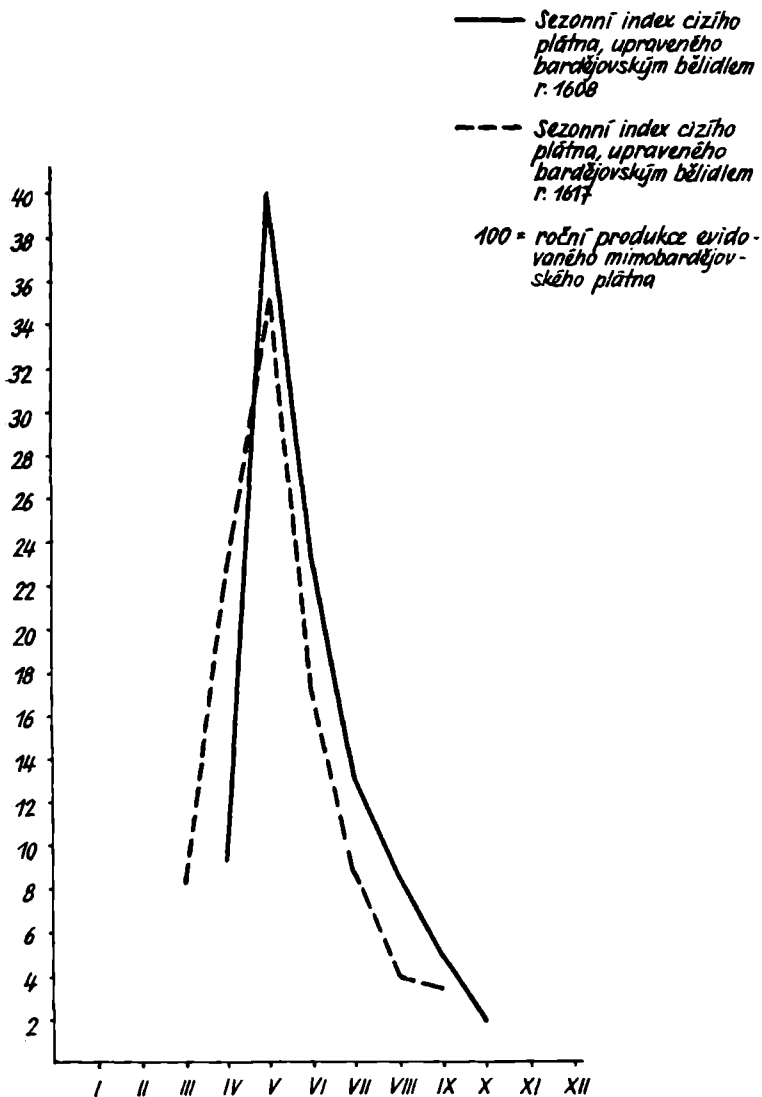
nikatelského kapitálu bardějovských měšťanů, kteří na rozdíl od situace v polovině 16. století⁷⁰ nemohli rozvinutou domácí plátenickou výrobu zcela ovládnout. O spojení s touto výrobou však bohatí bardějovští podnikatelé zájem projevovali. Dávali ročně zpracovat na vlastní náklad po 3000—8000 loktech plátna a další zřejmě přikupovali od malovýrobců.

Mimořádné odbytové možnosti přinášely také vojenské a jiné státní dodávky v dobách válek s Turky, protihabsburských povstání a stálé vojenské pohotovosti císařské armády. Právě na východním Slovensku byla soustředěna vojska císařská i povstalecká. Studované prameny zatím přímo neprokázaly, že příležitosti k mimořádným dodávkám využili bardějovští tkalci a podnikatelé. Chopili se jí zřejmě Prešované. Je úkolem dalšího studia, aby tyto problémy nezůstaly nepovšimnuty.

⁷⁰ Gácsová, A., Spoločenská štruktúra Bardejova str. 176. — Tabulka č. 1 byla sestavena podle těchto pramenů: OAB, rkp. č. 1547—1596, r. 1606—1650, registra plátna. Graf č. 1 byl sestaven podle těchto pramenů: OAB, rkp. č. 1549, r. 1608, rkp. č. 1562, r. 1617, registra plátna.

Graf č. 1

Sezonalita plátenické výroby roku 1608 a 1617

**ПРОИЗВОДСТВО ПОЛОТНА В БАРДЕЙОВЕ И ОКРЕСТНОСТИ
В ПЕРВОЙ ПОЛОВИНЕ 17 ВЕКА**

Резюме

Основным источником для исследования известного домашнего производства полотна является 12 бардейовских списков полотна, относящихся к первой половине 17 века, которые регистрировали бардейовских и небардейовских ткачей — заказчиков городской белильни. О работе этой белильни предоставляют данные тоже бухгалтерские книги Бардейова.

Средняя продукция полотна в Бардейове представляла с второго десятилетия 17 в. около 100 000 локтей ежегодно и повысилась во время благоприятного экономического развития. Производство полотна приносило дополнительный заработок 200—300 ткачей. Они большей частью доставляли небольшое количество полотна, между тем как самые зажиточные жители и городская интеллигенция белили ежегодно по 3000 по 8000 локтей полотна. Кроме того было ежегодно зарегистрировано около 80 000 локтей полотна от небардейовских жителей.

Производство полотна из г. Бардейова и его окрестностей было предназначено для снабжения южновенгерских и трансильванских рынков. Жители Бардейова должны были считаться с конкуренцией прешовских купцов, которые ориентировались на импорт польского полотна.

**DIE LEINWANDPRODUKTION VON BARDĚJOV (BARTFELD)
UND DER UMGEBUNG
IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 17. JAHRHUNDERTS**

Die Quellenbasis für die Untersuchung der berühmten Hausleinwandproduktion bildeten 12 bartfelder Leinwandrollen aus der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts, die die bartfelder und auch außerbartfelder Weber – Kunden der Stadtbleiche beinhalten. Über ihren Betrieb sind die Angaben in den Rechnungsbüchern enthalten.

Die Durchschnittsleinwandproduktion in Bartfeld betrug seit dem zweiten Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts ungefähr 100 000 Ellen pro Jahr und erhöhte sich in den Perioden der günstigen ökonomischen Entwicklung. Die Leinwandproduktion repräsentierte einen nachträglichen Erwerb für 200–300 Weber. Der größere Teil konnte nur eine kleine Menge von Leinwand liefern, während die reichen Bewohner und die städtische Intelligenz pro Jahr 3000–8000 Ellen bleichen ließen. Darüber hinaus wurden pro Jahr ungefähr 80 000 Ellen Leinwand von Fremden registriert.

Die Leinwandproduktion von Bartfeld und der Umgebung wurde für die Versorgung der niederungarischen und siebenbürgischen Märkte bestimmt. Dabei mussten die Bartfelder mit der Konkurrenz der eperieser Kaufleute rechnen, die auf die Einfuhr der polnischen Leinwand abgestellt waren.